

XIX. YÜZYILDA OSMANLI İDARESİ ALTINDA BALKANLAR VE KÖSTENDİL

Durmuş AKALIN*

Özet

Köstendil, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye gelmesiyle birlikte konum itibariyle önemli bir mevkide görülmüştür. XIX. yüzyıl boyunca da bu konumu Köstendil'i değerli kılmıştır. Gerek Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarındaki hâkimiyeti gerek Balkanlarda çıkan isyanlar ve gerekse de Rus müdahalesi sırasında konumunda dolayı Köstendil birçok gelişmenin merkezinde yer almıştır. Osmanlı Devleti de bu durumun farkında olduğu için bu şehirdeki gelişmeleri yakından takip etmeye çalışmıştır. Bu araştırma ile son derece önemli bir konumu olan Köstendil'in XIX. yüzyıl içindeki siyasi ve askeri olaylardan ne şekilde etkilendiği anlatılmaya çalışılacaktır. Araştırma, Osmanlı arşiv belgelerini esas alarak söz konusu hadiselerin gelişim süreçleri anlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkanlar, Köstendil, Bulgaristan, XIX. Yüzyıl.

Abstract

Köstendil became an important place when Ottoman Empire arrived to Rumelia due to its location. Its location made Köstendil significant throughout the nineteenth century. Köstendil was in the center of the several developments thanks to its position not only during the domination of Ottoman Empire in the Balkans but also during the revolts in the Balkans and during the Russian intervention to the Balkans. Ottoman Empire was aware of the situation; therefore, Ottomans tried to follow the developments closely. This study tries to find out to what extent Köstendil, which had extremely crucial location, affected from the political and martial events in the nineteenth century. The study aims to describe development processes of the aforementioned incidents based on the Ottoman archive documents.

Keywords: Ottoman Empire, Balkans, Kostendil, Bulgaria, XIX. Century.

Giriş

Balkanlar'da Osmanlı siyasi varlığı, Osmanlı padişahı I. Murad'ın 1365'te başkentini Bursa'dan Edirne'ye taşınmasıyla başladı.¹ Balkanlar'ın Osmanlılar tarafından fethedilmesi ise, I. Murad yönetiminin başlarından II. Mehmed'in 1481'de ölümüne dek sürdü.² Bölgeye Balkanlar denmesi de Türklerin buraya yerleşmesiyle başladı. Balkan kelimesi Türkçe bir kelimeydi ve dağ anlamına geliyordu. Hatta "sık ormanlarla kaplı sıradağ" olarak ifade ediliyordu.³ Balkan kelimesinin Türkçe bir kelime olduğunu tanınmış bir Bulgar dilbilimcisi olan Vladimir Georgiev de kabul etmektedir.⁴ Siyasi manada ise bu bölge Avrupa'nın güney doğusunda, Tuna Nehri üzerinde bulunan Demirkapı geçidindeki Banat Dağları vasıtasıyla Karpat Dağları kavisine temas ederek, buradan itibaren geniş bir kavis çizip Karadeniz'e doğru uzanan dağ silsilesinin ve bu dağları ihtiva eden büyük yarımada'nın ismiydi.⁵ Osmanlı

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (dakalin@pau.edu.tr)

¹ George Castellan, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, Çev., Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1993, s. 45.

² George Castellan, a.g.e., s. 61.

³ Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, s. 1.

⁴ Hasan Eren, "Bulgarlar ve Türk Dili", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 5.

⁵ Besim Darkot, "Balkan", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, Devlet Kitapları, 1997, s. 280.

Devleti'nin Balkanlar'a yerleşmesiyle birlikte bu coğrafyadaki Türk hâkimiyeti yaklaşık beş yüzyıl devam etti. Bölgede öne çıkan Sofya, Filibe, Köstendil, Tırnova, Şumnu, Rusçuk, Niğbolu gibi kentler Osmanlı kültür ve mirasının merkezleri olarak etkin bir rol oynadılar.⁶

Köstendil Bulgaristan'ın en batısında bulunan Köstendil ilinin merkezi olan şehirdir. Coğrafi konum olarak Sırbistan ve Makedonya sınırına yakın bir yerdedir. Köstendil ve çevresi Rodoplar'ın batısında kalır ve Karadeniz'e yakın şehirlere kıyasla yüksekte bulunur. Köstendil'in en çok bağlantılı olduğu şehir yakınlığı da göz önünde bulundurulduğunda başkent Sofya'dır. Etrafındaki diğer büyük şehirler Pernik ve Blagoevgrad'dır. Köstendil şehri günümüzde eski önemini ve büyüklüğünü kaybetmiş olsa da bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki en önemli şehirlerinden biriydi. Konumu itibariyle son derece stratejik bir değere sahipti ve aynı zamanda bir Osmanlı sancağıydı. Şehrin ismi olan Köstendil kelimesinin, Türkçe bir sözcük olduğu da ifade edilmektedir.⁷ 1 Mart 2001 seçimlerinde Köstendil şehrinin nüfusu 162.534 olarak gösterilmiştir. Ayrıca 146 kişinin de Türk olduğu kaydedilmiştir.⁸ Son yapılan 2011 seçimlerinde Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün (NSİ) verdiği rakamlara göre Köstendil ilinin toplam nüfusu 134.990'dır. Bunun 92.711'i Köstendil şehir merkezinde, 42.279'i ise Köstendil kırsalında yaşamaktadır.⁹

1. Osmanlı Hâkimiyetinde Köstendil ve Osmanlı-Rus Savaşları

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti eski güçlü dönemlerinden çok uzaklaşmış ve birçok sorunla uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. Bu süreçte Balkanlar'da huzursuzluklar artmaya başlamış, gerilemenin de etkisi ile barış dönemi sarsılmıştı. Duruma Avrupa devletlerinin müdahaleleri, Rusların Balkanlar'da yayılma isteği, ekonomik ve siyasi bozukluklar, bazı Osmanlı memurlarının suistimalleri ve bölgenin bir savaş alanına dönüşmesi gibi faktörler de eklenince huzursuzluklar daha büyük sorunlara sebebiyet vermeye başladı. Sonuç ise, ortaya çıkan isyanlar ve Balkan uluslarının kendileri ya da Türkler ile yaşadıkları çatışmalar oldu. Tüm Balkan şehirleri gibi Köstendil de bu durumdan etkilendi.

XIX. yüzyılın başından itibaren özelde Köstendil'i genelde ise tüm Balkanlar'ı ilgilendiren ve Osmanlı Devleti'nin de kaderini belirleyecek olan gelişmeler yaşanmaya başlandı. Yeni yüzyıla girerken Balkanlar stratejik açıdan Slav ve Germen nüfuz alanlarının kesiştiği noktayı oluşturuyordu.¹⁰ Özellikle Rusya'nın Ortodoksların hamisi olma yolunda ilerlemesiyle Balkan Slavlarını kullanması, Osmanlı Devleti'nin başına epey gailerler açacak ve bu olay Balkan devletlerinin bağımsızlığı ve Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle neticelenecekti.¹¹

XIX. yüzyıla girerken bölgeyi ilgilendiren gelişmelerden en önemlisi I. Napoelon'un giderek güçlenmesi ve Akdeniz'de otorite kurmasıydı. Diğer taraftan, I. Napoleon, Campo Formio ile Avusturya'ya Venedik arazisinden toprak vermişti. Avusturya bu toprakları almakla, Adriyatik Denizi'ne çıkıyordu. Avusturya'nın Akdeniz'e çıkması Osmanlı

⁶ Mustafa İsen, *Bulgaristan'da Osmanlı Mirası*, A Turizm Yayınları, İstanbul, 2005, s. 18

⁷ Hasan Eren, a.g.m., s. 7.

⁸ Erhan Vatansver, "Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı" *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 18.

⁹ <http://www.nsi.bg/otrasalen.php>.

¹⁰ Sezer Arslan, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları", *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 2.

¹¹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 26.

Devleti'nin hoşuna gitmedi. Bu durumu yaratan yine I. Napoleon, yani Fransa'ydı. Bir diğer nokta ise Yedi Ada'ya yerleşen Fransa'nın, buradan Mora ve Arnavutluk halkının bağımsızlık arzularını kışkırtmaya başlamasıydı. Fransa, buralarda kendisine bağlı bağımsız devletler kurma peşindeydi.¹² Tüm bu gelişmeler ise Osmanlı Devleti'nde endişeyle karşılandı.

Osmanlı Devleti başka devletlerin Balkanlar üzerindeki ilgilerini takip ederken bir yandan da Balkanlar'da yeniden düzen teşkil etmekle meşguldü. XVIII. yüzyılın sonunda Rusya ve Avusturya ile oldukça ağır yenilgilerle sonuçlanan savaşlar yapmıştı. Bu savaşlar Köstendil ve çevresindeki halkı oldukça perişan etmişti. Bu yüzden ortaya çıkan hasarı telafi etmek adına birtakım gayretlere girişildi. Bu noktada Köstendil Mutasarrıfı Mehmed Paşa'nın gayretleri övülerek kendisine bir takdirname dahi yazıldı (20 Ocak 1800).¹³

XIX. yüzyıl başında Köstendil çevresinde eşkıyalık faaliyetleri görülüyordu. Bu yüzden eşkıya üzerine gidilip askeri operasyonlar yapıldığı oluyordu.¹⁴ Eşkıyalık faaliyetleri aslında tüm Rumeli'de bir sorundu. Bir ara Köstendil mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa ile Muhtar Paşa, eşkıyanın def-i için Edirne taraflarına dahi memur edilmişlerdi.¹⁵ Osmanlı Devleti, Köstendil ahalisinin başkentten taleplerini de dikkate alıyordu. Bu doğrultuda 1801 yılında Köstendil halkı içinde yaşadıkları zor durumu İstanbul'a bildirmiş ve yararlanabilecekleri araziler hakkında devletin kendilerine kolaylık göstermesini istemişlerdi.¹⁶ Yine devlet, yöneticiler arasındaki uyuma da dikkat ediyordu. Köstendil ve Üsküp sancakları mutasarrıfı Palaslı Mehmed Paşa'ya Rumeli valisi Tepedelenli Ali Paşa ile uyumlu çalışmasını ihtar ediyordu.¹⁷

Bölge halkının şikâyetleri ise yakından takip edilmiştir. 1804 yılında İştîp halkının Köstendil Mutasarrıfı Mehmed Paşa'dan şikâyetleri hakkında ahalinin önde gelenlerinin isimlerinin olduğu yazılar gönderilmiştir.¹⁸ Yine Osmanlı Devleti'nin bölgedeki yöneticileri denetlenmekte ve Köstendil Mutasarrıfı Süleyman Paşa'dan halkın memnun olduğuna dair haberler gelmiştir.¹⁹ Buna benzer bir durumda, yüzyılın ortalarında, Köstendil halkı Timur Paşa'dan memnun olmayıp yerine Mehmed Ağa'nın tayin edilmesini isteyeceklerdi.²⁰ Osmanlı Devleti genel olarak, yüzyılın başında bölgede daha önceden oluşan yıkımı ortadan kaldırmakla uğraşıyordu. Böylece yeniden otoritesini tesis edebilecekti. Bunun yanında Fransa'nın Akdeniz'deki faaliyetleri yakından takip ediliyordu. Çünkü Fransa, I. Napoleon'un politikaları neticesinde Akdeniz'de ve Avrupa'da önemli siyasi ve askeri olaylara sebep oluyordu.

18 Nisan 1804'te başkentten Karlılı, İnebahtı ve Köstendil taraflarının bilcümle mutasarrıf, vali, muhafız ve mütesellimlerine haberler gönderildi. Bu haberlerde Fransa ile her ne kadar dost olsak da, Toulon'daki donanmanın hareketinden sonra teyakkuzda bulunmaları ve Osmanlı Devleti'nin bir yerine herhangi bir saldırı durumunda karşılık vermeleri ve def-i zarara çalışmaları ihtar ediliyordu (Bkz. EK 1).²¹ Bu dönemde Rusya ise, Fransa'nın Osmanlı

¹² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s. 83.

¹³ BOA. HAT. 64/2792.

¹⁴ BOA. C.AS 1141/50691.

¹⁵ BOA. C.DH 128/6379.

¹⁶ BOA. HAT 51/2376İ.

¹⁷ BOA. C.DH 315/15717.

¹⁸ BOA. HAT 48/2308C.

¹⁹ BOA. HAT 38/1939.

²⁰ BOA. A.MKT.MHM 5A/58.

²¹ BOA. HAT 170/7289.

Devleti'ni yıkıp onun yerine kendisinin geçmesinden korkuyordu.²² O yüzden de Balkanlar'daki siyasi gelişmeleri yakından takip ediyordu.

Sırp Ayaklanması'nın başladığı sırada Köstendil dâhil olmak üzere bölgenin eşkıya tarafından rahatsız edildiği görülmektedir. Bu dönemde eşkıyaya destek olan ayanlar devlet tarafından uyarılmıştır.²³ Köstendil Mutasarrıfı olan Süleyman Paşa da 1804 yılında eşkıya üzerine askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Bu çarpışmaları sırasında Edirne'ye kadar eşkıyayı takip ettiği ve eşkıyanın bir kısmının katledildiği, eşya ve hayvanlarının alındığı İstanbul'a haber verilmiştir.²⁴ Eşkıya faaliyetlerinin o dönemde Meriç Nehri'ne kadar uzandığı görülecektir.²⁵ Bu durum karşısında askeri tedbirler de dâhil olmak üzere gerekli önlemlerin alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sırp Ayaklanması'nın bastırılmasına devlet büyük önem veriyordu. Ancak 1804-1806 Sırp Ayaklanması devam ederken bir ara Belgrad'ın kontrolü Sırlara geçti. 1813'te Osmanlı ordusu Belgrad'ı geri almayı başardı. 1815-1817 yıllarında ikinci büyük Sırp Ayaklanması gerçekleşti. Bu ayaklanmanın sonucunda 1830'da Sırbistan "Özerk Prenslük" statüsü kazanacaktı.²⁶ Sırbistan'ın yeni statüsünün ardında ise Rusya'nın müdahalesi yer alıyordu. Bu yüzden Rusya, Osmanlı Devleti'ni savaşa kışkırtmak için elinden geleni yaptı ve sonunda da savaş patlak verdi.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı Eflak ve Boğdan yüzünden çıktı. Osmanlı Devleti'nin daha önce azlettiği Eflak ve Boğdan beylerini, Rusya'nın baskısı ile tekrar göreve getirmesine rağmen Rus ordularının Dinyester Nehri'ni geçerek Eflak ve Boğdan'ı işgal etmesiyle, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki 1806-1812 Savaşı, 24 Aralık 1806'da Osmanlı Devleti'nin savaş ilan etmesiyle başlamış oldu.²⁷ Rusların ilerlemelerine karşı ayanlar önemliydi ama açık bir savaşta bunların kuvvetleri Ruslara karşı duramazdı. Nitekim Rus ordusu altı hafta içerisinde Boğdan ve Baserabya'yı ele geçirdi.²⁸ Eflak ve Boğdan Rusların ilerleyiş yolu üzerindeydi. Bu yüzden birçok kez işgale maruz kaldı. XIX. yüzyılda bu iki bölge Ruslar tarafında 1806, 1828, 1849 ve 1853 yıllarında olmak üzere dört kez işgal edildi.²⁹

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı Balkanlar'ı etkileyen önemli savaşlardan biriydi. Rusya, Balkan uluslarını kendi yanına toplayarak bölgede güç oluşturmak çabası içindeydi. Slav kardeşliği adı altında Balkanlar'daki Hristiyanları birleştirip Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele hazırlığı içerisine girmişti.³⁰ Sırp Ayaklanması da ona istediği fırsatı vermede hızlandırıcı bir etki yaptı. Rusların koruyucu etkisi bir süre sonra Bulgarları da harekete geçirdi. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Bulgarlar, Rusların Balkanlarla temas etmelerinden faydalanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılma temayülleri göstermeye başladılar. 1810'da Çar

²² Fahir Armaoğlu, a.g.e., 83.

²³ BOA. HAT 68/2907.

²⁴ BOA. HAT 80/3238.

²⁵ BOA. HAT 69/2927F.

²⁶ Caner Sancaktar, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 2011, s. 24-27.

²⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 91.

²⁸ Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 639.

²⁹ Cezmi Karasu, "XIX. Yüzyılda Eflak ve Boğdan'daki Rus İşgalleri", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 741.

³⁰ Fettah Turan, "Tarihsel Süreç İçerisinde Balkanlar'daki Hayat Seyri", *1. Uluslararası Balkanlar'da Tarih ve Kültür Kongresi*, Kongre Koordinatörleri: Recai Coşkun-Sedat Kuğu, Kosova-Piriştina, 2009, s. 20.

ordularının Sırp'ların imdadına koşması üzerine Bulgar haydutlarından çoğu dağlardan inerek Rus ordusuna iltica ettiler.³¹ Aynı zamanda Fransız İhtilali'nden sonra gelişen milliyetçilik cereyanları ve bazı durumlarda Osmanlı mahalli idarecilerinin kötü yönetimi sonucunda Sırp, Hırvat, Rum ve Bulgarların da bundan etkilenip Türk ve Müslümanlara karşı giriştikleri mezalim neticesinde sadece 1806-1812 arasında 200.000'e yakın Müslüman, muhacir durumuna düştü.³² Savaş sonunda toprak kayıpları çok fazla değildi; ancak siyasi sonuçları daha önemliydi. Bükreş Antlaşması'na göre (1812) Ruslar, Eflak ve Boğdan ile birlikte Karadeniz'in kuzeyinde ve Kafkaslarda ele geçirdikleri bütün toprakları Osmanlılara geri verdiler. Sadece Baserabya Ruslarda kaldı ve Sultan'ı Sırbistan'ın özerk statüsünü kabul etmeye zorladılar.³³ Sırbistan'a verilecek özerklik ise bir süre sonra Bulgarlara da örnek olacaktı.

1806-1812 Osmanlı-Rus savaşının ardından Bulgarları rahatsız eden bir diğer durum ise Rum kilisesinin Rumlaştırma faaliyetleriydi. Osmanlı Devleti'nin Rum patriğine tanıdığı geniş dini ve idari salâhiyetler, bazı devlet vazifeleri de gören Rumların imparatorluk içindeki imtiyazlı durumu, kültür seviyeleri itibariyle yüksek olmaları, hemen bütün Bulgaristan ticaretini ellerine geçirmiş bulunmaları bu Rumlaştırma işinde kendilerine imkân vermekteydi. Bu duruma neden olan diğer faktörler ise Osmanlı idaresinin bozulması, Fener patrikhanesinin soygunculuğu, Bulgarlarda milli benliğin uyanmasına elverişli faaliyetlerin yapılması, Sırbistan'ın ve Rusya'nın tahrikleri idi.³⁴ Bulgarlar arasında milliyetçilik duygusunun doğmasında Ortodoks Rumlara karşı gösterilen reaksiyon, ilerde daha da önemli olacaktı.³⁵

Bükreş Antlaşması ile biten Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Köstendil çok fazla etkilenmemişti. Bu yüzden Köstendil'in ekonomik durumu iyi sayılabılırdı. Köstendil'in gelirleri ise Yergöğü Kalesi'nin muhafazası için kullanılıyordu. Kalenin ihtiyaçlarının giderilmesi için Köstendil halkının nüfusuna dikkat ediliyordu. 9 Temmuz 1822'de 2.500 nefer nüfusu olan Köstendil'in nüfusunun azalmaması hususunda bir yazı gönderildi (Bkz. EK 2).³⁶ Yine aynı hususta Köstendil Sancağı'nın Yergöğü Muhafızı Salih Paşa'ya tevcih edildiğine dair Hatt-ı Hümayun çıktı.³⁷ Bu karar bir sonraki yıl da Köstendil Sancağı'nın Yergöğü Muhafızlığı'na raptı ile devam etti.³⁸ Bu dönemde Köstendil taraflarından asker temin edilerek bunların Boğazların muhafazasında kullanılmaları da oldu (Ekim 1825).³⁹

1826 yılında Osmanlı Devleti çok önemli bir olay yaşadı. Bu olay Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıydı. Yeni durumun tüm Osmanlı'da uygulanması gerekiyordu. Bu hususta da Köstendil Mutasarrıfı Ahmed Paşa, 4 Ağustos 1826'da yeniçeriliğin kaldırıldığına dair fermanın okunduğunu ve eski nişanların imha edilerek başlarının azil ile evinde oturması yönünde tembihte bulunduğunu İstanbul'da bildirdi (Bkz. EK 3).⁴⁰ Yine gönderilen bir başka

³¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 88.

³² H. Yıldırım Ağanoğlu, a.g.e., s. 32.

³³ Stanford J. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 622.

³⁴ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 85.

³⁵ Mithat Aydın, *Balkanlar'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 135.

³⁶ BOA. HAT 244/13752.

³⁷ BOA. HAT 277/16301.

³⁸ BOA. HAT 1260/48759.

³⁹ BOA. C.AS 1141/50691.

⁴⁰ BOA. HAT 290/17353.

yazıda yeni düzenleme ile tertip edilecek askerler için Selanik ile irtibatlı olunacağı ve buradan muallimler getirilerek destek alınacağı bildiriliyordu.⁴¹ Bu dönemde Köstendil Sancağı'ndaki bazı tımar gelirleri de Asakir-i Mansure masrafları için kullanıldı.⁴² II. Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının yanı sıra birçok gelişme yaşandı. Bunlardan biri de nüfus sayımının yapılmasıydı. Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımı olan 1831 sayımında, devletin Avrupa'daki toprakları 3 eyalete ayrılmıştı; Rumeli, Silistre ve Bosna.⁴³ Köstendil bu ayırımında Rumeli toprakları arasında kabul edilmişti. Bu dönemde Köstendil'deki Bulgar nüfusu ise giderek artış gösteriyordu.

Balkanlar'daki savaş ve isyan ortamı ile kargaşa durumu Bulgarların milli kimliklerini oluşturmaları için gerekli ortamı hazırladı. Aslında XVIII. yüzyılın sonlarında dünyada Bulgar namıyla bir millet tanınmıyordu. Bu tarihlerde Balkanları dolaşan âlim ve seyyahlar, Tuna Nehri ile Ege Denizi arasında yalnız Türklerden ve Rumlardan bahsediyorlardı.⁴⁴ Bulgarları bir millet bilinciyle uyandırmaya yönelik faaliyetler ilk defa XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başladıysa da bu konuda asıl dönüm noktası 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların Edirne'ye kadar gelmesiyle gerçekleşti. Ruslar, Balkanlar'da kendilerine yakın bir dil konuşan Bulgar topluluğunu görünce, onları daha iyi tanımayı ve aralarındaki ilişkileri geliştirmeyi düşündüler.⁴⁵ Bulgar ve Ermeni reyanın Rusya ile fiziki temasları tam olarak 1828-1829 Savaşı esnasında gerçekleşti.⁴⁶ Ruslar bu savaşta, öncekilerden farklı bir taktik denediler ve kolayca İstanbul önlerine kadar sokulma şansını elde ettiler.

1828-1829 yıllarında Rus General Kiselev, Rusya'nın stratejik bilmecesinin çözümü için önerilerini sundu. Buna göre ilk olarak, Türklere karşı kesin ve çabuk zafer elde etmenin tek yolu Balkanlar'ı ele geçirmek ve Osmanlı başkentini tehdit etmektir. Plan böylece, Osmanlı toprağı üzerinde geniş bölgeler işgal etmeksizin, ordunun güneye doğru hızlı bir şekilde ilerlemesi ve olmazsa olmaz şartı olarak, bölgedeki tüm Türk kalelerinin ele geçirilmesi üzerinde durmaktaydı. İkincisi Rusya temelde sahil boyunca ilerleyen bir operasyon hattı benimseyecekti. Bu, ordunun Karadeniz filosunca ikmalinin sağlanmasına müsaade edecek ve bu şekilde ikmal problemini çözecekti.⁴⁷ Savaş bu doğrultuda gelişti. Bulgar ahali de Rusların ilerlemesini memnuniyetle karşıladı çünkü artık ekonomik açıdan epey zenginleşmişlerdi ve bağımsızlık fikri zihinlerindeydi.

Bu dönemde Bulgarların istediğı hem dini hem siyasi bağımsızlıktı. Bunun için belli aşamaların aşılması gerekiyordu. Her şeyden önce milli uyanışın ayağı kaldırılmasıyla bilinçli Bulgar sayısı artmaktaydı. İstanbul Bulgar esnafı arasında zenginleşenlerin sayısı her geçen gün artıyordu. Esnaf locaları, okullaşma, basın yayın gibi konularda ilerleme dini hareketlenmeler sonrasında kaydedildi.⁴⁸ Artık Bulgarlar arasında milli hisler giderek önemli

⁴¹ BOA. HAT 311/18383.

⁴² BOA. C.ML 106/4668.

⁴³ Yasemin Bozlak, "XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı ve İskân Siyaseti", *Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2008, s. 35.

⁴⁴ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992, s. 17.

⁴⁵ Osman Köse, "Bulgaristan Emeti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies*, Vol. 1/ 2, 2006, s. 263.

⁴⁶ Hasan Şahin, "Kaynarca'dan (1774) Paris Barışı'na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 536.

⁴⁷ Alexander Bitis, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", Çev. Nasuh Uslu, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 705.

⁴⁸ Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, Ankara, 2011, s. 163.

bir seviyeye ulaşmıştı. Ancak bu hisleri eyleme dökebilecekleri gerekli ortam henüz bulunmuyordu. Bu yüzden dışarıdan bir güce ihtiyaç duyuluyordu. O güç ise Rusya olacaktı.

Geleneksel politikaları doğrultusunda Ruslar, Osmanlı Padişahı'nın tutumunu ve söylediklerini gerekçe gösterip 26 Nisan 1828'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiler. Rus kuvvetleri Şumnu'yu aldıktan sonra, 1829 Ağustosunda Balkan Dağları'nı aşip Edirne'ye girdi. Bu tarihe kadar yapılan Osmanlı-Rus savaşlarında, Balkan Dağları'nın aşılması ilk defa oluyordu.⁴⁹ Bu durum tüm Balkanları etkileyecek ve Köstendil'de Bulgarların daha aktif hale gelmelerine neden olacaktı.

Savaşın bitmesi ile birlikte Köstendil, Osmanlı askerlerinin geçiş noktası üzerinde olduğundan sıkça kullanılan bir bölge oldu. Rusya ile Edirne Antlaşması yapılıncaya Bosna askerinin geçişleri Köstendil üzerinden gerçekleşti. Köstendil Bosna ile bağlantıda önemli bir noktayı teşkil ediyordu (3 Aralık 1829).⁵⁰ Ayrıca 1831'de Arnavutluk'ta yaşanan karışıklıkları önlemek için alayların sevki yine Köstendil ve Üsküp üzerinden yapıldı.⁵¹

Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsız oldu. Yunanistan bağımsız olduktan hemen sonra Teselya, Epir, Makedonya, Trakya, İyon Adaları, Girit, Batı Anadolu kıyıları ve yakınındaki adalar ile ilgilenmeye başladı.⁵² Bu durum Köstendil'de ve çevresinde yaşayan Bulgarlarda milli hislerin kuvvetlenmesinde etkili oldu. Önceden beri devam etmekte olan çete faaliyetlerinde bundan sonra büyük bir artış yaşandı. Bir yandan da Osmanlı Devleti'ni uğraştıracak isyan hareketlerinin ortamı hazırlandı. Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce Balkanlar'da asayiş oldukça sıkıntılı bir konuydu. Bu yüzden Üsküp ve Köstendil taraflarında tertip olunan iki tabura bir tabur daha ilave olunarak bir alay teşkil edilmesi, taburların başlarına da Recep Bey ile Mustafa Ağa'nın atanmaları kararlaştırıldı (26 Mart 1838).⁵³

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu şartlar bir süre sonra Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesini gerektirdi. Mustafa Reşid Paşa'nın 1839'da okuduğu Hatt-ı Hümayun, İstanbul'dan başlayarak yavaş yavaş bütün eyaletlerde ve bu arada Bosna, Bulgaristan ve Mısır'da yürütüldü.⁵⁴ Ancak Rusya Tanzimat'ı Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için bir vesile olarak gördü. Bu hususta Bulgarların baskı altında bulunduğunu ileri sürerek, Tanzimat'ın Bulgaristan'da süratle ve layıkıyla uygulanmasını istedi.⁵⁵ Fakat Bulgarların durumu Rusların abarttığı kadar kötü değildi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bulgaristan'da toprak umumiyetle, Müslüman ya da Hrisitiyan büyük toprak sahiplerinin tasarrufundaydı. Bu idarenin birtakım fenalıkları olmakla beraber, Bulgar köylülerinin bu devirde, Rus köylüsünden hatta Avrupa'nın birçok memleketinin köylülerinden daha iyi bir durumda oldukları yabancı tarihçiler tarafından ifade ediliyordu.⁵⁶

Tanzimat döneminde Köstendil'in genel mali durumuna bakıldığında Köstendil Sancağı'na bağlı rüsum kefaletle icra ediliyordu. Bu işi üstlenenler ise mahalli reaya idi. Ödemeler de nakit olarak yapılıyordu.⁵⁷ Mayıs 1850'de Üsküp ile Köstendil duhan gümrüğü ve aşar rüsumu, 32.216 kuruş bedel ile talep eden mahalli reaya verildi (İ.DH. 216/12653).

⁴⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 182-183.

⁵⁰ BOA. HAT 437/22085A.

⁵¹ BOA. HAT 406/21192.

⁵² George Castellan, a.g.e., s. 306.

⁵³ BOA. HAT 312/18465.

⁵⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 218.

⁵⁵ Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 188.

⁵⁶ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 84.

⁵⁷ BOA. İ.DH. 151/7846.

Osmanlı Devleti kimi zaman halkın ihtiyaçlarını göz önüne alarak bazı kararlar alıyordu. Örneğin 1840 yılında Köstendil dâhilindeki İştîp kazası köylerinde telef olan hayvanların ikmali için faizsiz paralar veriyordu.⁵⁸ Tanzimat ile birlikte devlet adamlarının tutumlarında da değişiklik görülecekti. Örneğin Osman Nuri Paşa, Yanya'ya hareketinde Köstendil'de kalmış ve giderken kendisinin ve kapısının bütün masraflarını esnafa ödemişti.⁵⁹ Köstendil ahalisinin bölgede olan kargaşadan uzak durduğuna dair haberler de İstanbul'a geliyordu. Bu hususta Arnavutluk'ta çıkan karışıklıklara Köstendil kazasının katılmadığına dair, Silistire Müşiri Mehmed Said Bey Babîâlî'ye bilgi veriyordu.⁶⁰ Ekonomik gelişmeler için gerekli olan barış ve zamandı. Ancak Balkanlar'da her ikisi de yoktu. Köstendil dâhil tüm bölgede yeni bir ekonomik gelişme ortamı Kırım Savaşı ile tekrar yok oldu.

Kırım Savaşı XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren en önemli savaşlardan biriydi. Bu savaş tüm Balkanlar'ı olduğu gibi Köstendil'i de doğrudan etkiledi. Savaş sırasında Köstendil Sancağı'nın 70 araba temin etmesi istendi. Bu arabalar hayvanları ile birlikte olacaktı. Bunların ücretleri İslam ve Hristiyan ahaliye beraber havale olundu. Bunların toplanması ve sevki sırasında da ahali son derece gayret gösterdi (12 Mart 1854).⁶¹ Yine Köstendil Sancağı ahalisinin Sofya ordusu istihkâmlarında istihdam edildikleri de görülecekti.⁶² Savaşın başlangıcında Köstendil taraflarında asayiş yerindeydi. Sırbistan taraflarında ise karışıklıklar görülmeye başlanmıştı.⁶³ Savaş sırasında kimi Bulgarlar ise Ruslardan yana olacaktı. Kırım Savaşı başlarında Bulgaristan'a giren Rus orduları, kurtarıcı olarak karşılandı. Hatta 2.000 kişilik Bulgar gönüllüsü bu savaşta Rus kuvvetleriyle birlikte Osmanlı ordusuna karşı savaştı.⁶⁴

Savaşın sona ermesi ile birlikte Köstendil dâhilinde Maleş kazasında biner kuruluş masrafla iki karakolhane inşasına karar verilmiştir. Eğer bunların masrafı ve zaptiye maaşları hazinece kabul edilmezse vergiye ilaveten tahsil edilmeleri kararlaştırılmıştır.⁶⁵ Yine devam eden sene (1858) bir Rum kilisesi inşası,⁶⁶ bunun ardından Köstendil kazasına tabi Görutokça karyesinde Dragoveştice diye tabir olunan büyük nehrin üzerinde köprü yapılması (1859) Köstendil'de Kırım Savaşı sonrası yapılan imar çalışmaları arasında gösterilebilir.⁶⁷ Bununla birlikte Köstendil'de eşkıyaya karşı hazırlıklı olunmak için zaptiye askerleri de istihdam edilmeye başlanmıştır (1860).⁶⁸ İdari anlamda Kırım Savaşı'ndan sonra Köstendil'de değişikliğe gidilmiş ve Köstendil kaymakamlığı lağvedilerek Samako'ya ilhak edilmiştir (Bkz EK 4) (1862).⁶⁹ Devam eden zaman içinde de Âli Paşa'nın sadareti zamanında içinde bulunulan durumun hassasiyeti dolayısıyla Bulgarları idare etmek ve muhtemel olumsuzluklarda bulunmalarının önüne geçmek üzere Rumeli'nin bazı mahallerinde metropolitlikler teşkil edilmesine müsaade eden bir ferman verilmiştir.⁷⁰ Ancak tüm bu adımlar Bulgar milliyetçiliğinin önünü almada yeterli olmamıştır.

⁵⁸ BOA. C.İKTS 24/1179.

⁵⁹ BOA. C.DH 259/12945.

⁶⁰ BOA. A.MKT 14/24.

⁶¹ BOA. İ.DH. 294/18537.

⁶² BOA. İ.DH. 365/24165.

⁶³ BOA. A.MKT.NZD 89/34.

⁶⁴ Mithat Aydın, a.g.e., s 145.

⁶⁵ BOA. İ.MVL. 369/16213.

⁶⁶ BOA. İ.HR. 162/8686.

⁶⁷ BOA. İ.DH. 445/29420.

⁶⁸ BOA. İ.DH. 453/30017.

⁶⁹ BOA. İ.MMS. 24/1056.

⁷⁰ M. Metin Hülagü, "1897 Osmanlı-Bulgar İttifakı", *Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN Armağanı*, İstanbul, 2005, s. 3.

Bulgar milliyetçiliğinin ilk belirtileri XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kendini göstermeye başladı. O zaman bütün imparatorlukta, denizden ve karadan büyük bir ticaret hareketi baş gösterdi. Yunanlılar en önemli rolü alanlar ve en çok yararlananlar olsalar da, Bulgarlar bir kenarda kalmadı. Köstendil, Tatarpazarcık ve başka yerlerde ünlü sergiler ve fuarlar çoğaldı, Balkan şehirlerinde ziraat üretimi gelişti.⁷¹ Ortaya çıkan zenginlik ise Bulgarların ekonomik durumlarının her geçen gün iyileşmesini sağladı. XIX. yüzyıl öncesinde Türk ve Müslüman nüfusun yoğunluğu sebebiyle Bulgaristan bölgesinde ulusal amaçlı ayaklanmalar görülmemişti.⁷² Ancak bir süre sonra huzursuzluklar artmaya başladı. 1835'te Bulgaristan'ın istiklalini ilan etmek gayesiyle hazırlanan büyük bir isyan çıktı. Bu hareketin mürettibi Velço adında Tırnovalı bir tüccardı.⁷³ Velço, Mamarçef ile birlikte Bulgaristan'ı istiklale kavuşturacak bir isyan hazırladı. Fakat Türk idaresi elebaşılara karşı süratle harekete geçti ve isyan başarısız oldu. Daha sonra Bulgarlar, 1841'de Leskofça ile Niş şehir ve kasabalarında bir isyana daha teşebbüs ettiler.⁷⁴ Sırbistan'dan gelen teşvikkâr tesirler, bu isyan havasını büsbütün ateşlemekte idi. 1841 yılı başlarında Niş, Leskofça ve Şehirköyü kazaları hep birden ayaklandı.⁷⁵ Bu isyanda Rusya'nın kıskırtması da vardı.⁷⁶ İsyana mali sebepler üzerinden çıkmış olsa da⁷⁷ siyasi emeller taşıyordu.

1848 senesi sonlarına doğru Bulgaristan'ı dolaşan Fransız memurları raporlarında başlıca hoşnutsuzluk sebebi olarak vergileri gösteriyorlardı.⁷⁸ 1848'de Avrupa'yı sarsan ihtilal ve isyanlar Bulgarlar arasında da bir tepki yarattı. Rusların teşviki ile 1849'da Vidin isyanı başladı. Babıâli bu isyanı güçlkle bastırabildi.⁷⁹ Vidin İsyanı ile doğrudan doğruya ilgili olan devlet yine Rusya idi. Zira Vidin İsyanı patlak verdiğinde Tuna'nın hemen ötesinde, Eflâk'ta bir Rus ordusu bulunuyordu.⁸⁰ İsyanlara kitlesel bir destek olması bekleniyordu.⁸¹ Ancak beklenen olmadı.

1867'de patlak veren Bulgar İsyanı, Bulgaristan dışında hazırlandı. Bükreş, İbrail, Kalas, Yergöğü gibi Eflâk'ta bulunan yerlerle Rusya'nın nüfuzu altında bulunan Baserabya'da Bulgar komitelerini teşkilatlandıran sevk ve idare eden merkezler tarafından tertip edildi.⁸² Dışarıda hazırlanan çeteler 1867'de Zıştovi yakınlarına gelerek Bulgarları isyan için teşvik ettiler.⁸³ 1862'den itibaren kurulan komiteler, 1862-1868 yılları arasında Bulgaristan'da dokuz kadar isyan girişimine sebebiyet verdi.⁸⁴ Osmanlı devlet adamları isyanlar sonrasında idari, mali ve sosyal alanlarda ıslahat teşebbüslerinde bulundularsa da, Bulgar çete ve komitelerinin halkı sürekli ayrılıkçılığa yönelik isyan hareketlerine teşvik etmesi, Rusya'nın da dışarıdan geleceğe yönelik vaatlerde bulunması nedeniyle başarılı olamadılar.⁸⁵

⁷¹ George Castellan, a.g.e., s. 324.

⁷² Harp Akademileri, a.g.e., 18.

⁷³ Halil İncik, a.g.e., s. 27.

⁷⁴ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 88.

⁷⁵ Halil İncik, a.g.e., s. 29.

⁷⁶ İlhan Ovalıoğlu, *Osmanlı Mimarisi*, Çamlıca, İstanbul, 2009, s. 50.

⁷⁷ M. Metin Hülagü, a.g.m., s. 1.

⁷⁸ Halil İncik, a.g.e., s. 37.

⁷⁹ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 89.

⁸⁰ Halil İncik, a.g.e., s. 69.

⁸¹ Caner Sancaktar, a.g.m., s. 27-47.

⁸² Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 94.

⁸³ Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 774.

⁸⁴ Mithat Aydın, a.g.e., s. 143.

⁸⁵ Osman Köse, a.g.m., s. 265.

Kurulacak Bulgar Devleti için nüfus faktörü de önemli bir noktayı teşkil ediyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde Rusların yapmış olduğu değerlendirmeye göre Bulgar devletinin sağlam temellere oturtulması için Türk ve Müslüman halkın yerlerinde bırakılmaması gerekiyordu. Bunlar yerlerinde kalacak olursa Bulgar devleti parçalanabilir veya iki milletli bir federasyona dönebilirdi. Bu yüzden Türklerin ya topraklarından kovulması ya da kılıçtan geçirilmesi fikri ortaya atıldı.⁸⁶ Ancak Bulgaristan için asıl sonuç Hersek ve Karadağ meselesinden patlak veren 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra olacak ve bu savaş Bulgaristan için son derece önemli neticeler doğuracaktı.⁸⁷ Osmanlı müsamahası, Batı Avrupa'nın desteği, Rusya ve Panislavistlerin yardımı, Bulgar tacir, öğretmen ve din adamlarının çabaları sonucu 1870'li yıllarda Bulgar milli kültürü ve bir aydın kitlesi oluştu.⁸⁸

Bulgarların üzerinde durdukları bir başka konu, bağımsız bir Bulgar Kilisesi kurulmasıydı. Bulgarlar Osmanlı idaresi altına girdikten sonra din ve mezhep işleri bakımından Fener Patrikhanesi'ne bağlanmışlardı.⁸⁹ Ancak XIX. yüzyılda Bulgarların bağımsız kilise konusunda talepleri olmaya başladı. Zaten Gülhane Hatt-ı Hümayun'unda, Osmanlı tebaasının haklar yönünden eşit olduğu belirtilmişti. Bu, İstanbul'daki Bulgarların bir "papaz evi" açmak hususunda Babîâlî'ye müracaat etmelerine vesile oldu. Bunlar 1848'de Mustafa Reşid Paşa'ya bir dilekçe dahi sundular. Ancak Bulgar Kilisesi'nin kurulması 11 Mart 1870'de Osmanlı Devleti'nin verdiği ferman ile oldu.⁹⁰

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki en önemli isimlerden biri Mithat Paşa'ydı. Mithat Paşa, teşkilatçılığı ile meşhurdu. Tuna, Bağdat ve Suriye vilayetlerindeki teşkilatçılığı ve serbest düşüncesiyle memlekette Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalardan sonra halkça en ziyade tanınmış vezirdi.⁹¹ Özellikle de Tuna Vilayeti'ndeki başarılı çalışmaları bölgeyi olumlu etkiledi. Kendisi, Osmanlı vatandaşlığı etrafında bir birlik duygusu yaratmanın yolunun Müslüman ve Hristiyan tüm tebaaya eşit ve adil davranmaktan geçtiğini düşünüyordu.⁹² Bu doğrultuda Tuna Vilayeti'nin yönetimi için bir nizamname hazırlandı.

Tuna Vilayet Nizamnamesi hazırlanmadan önce, Rumeli'deki eyaletlere müfettişler gönderilmişti. Meclis-i Vâlâ'da yapılan hazırlıklar sonucunda 7 Kasım 1864 tarihinde önceden hazırlanmış olan Vilayet Nizamnamesi'nde yapılan küçük değişikliklerle Tuna Vilayet Nizamnamesi, devletin resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe konuldu. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet, liva (sancak), kaza ve karye (köy, kura) olmak üzere yeni idari birimlere ayrıldı.⁹³

Bu yeni düzenleme ile Osmanlı Devleti'nin elde ettiği gelirlerde önemli bir artış oldu. Köstendil örneğinde bakıldığında iltizam usulü ile satın alma artışı şöyleydi:

1866 yılı gösterilen iltizam 1.289.208 kuruş

⁸⁶ Ahmet Akgün, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2005, s. 3.

⁸⁷ M. Metin Hülagü, a.g.m., s. 1.

⁸⁸ Nedim İpek, "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı", *Türkler*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002, s. 15.

⁸⁹ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 84.

⁹⁰ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 90-93.

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 1

⁹² İlyas Söğütü, "Türk Modernleşmesi Sürecinde Mithat Paşa", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010, s. 107.

⁹³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5 Sayı 2, Mart 1996, s. 89-103.

1867 yılı	1.870.622 kuruş
1868 yılı	2.112.890 kuruş
1869 yılı	2.166.275 kuruş
1872 yılı	2.838.676 kuruş
1873 yılı	3.171.062 kuruş ⁹⁴

Yine bu dönemde tarım gelirlerinde de önemli bir artış olmuştu. Köstendil’de tarımda ortalama gelir 1869 yılında 17 kuruşken, 1873’te elde bulundurulan dönüm başına araziden 36 kuruşa çıkmıştı. Ayrıca nüfusun kişi başına ortalama brüt geliri yaklaşık 792 kuruş olmuştu.⁹⁵

Tuna Vilayeti ve Balkanlar’daki bu yeni düzenlemelerden sonra 1868-1869 Tuna Vilayeti Salnamesinde yer alan kayıtlara göre Köstendil’de 16 cami, 7 mektep, 3 medrese ve 16 tekke mevcuttu.⁹⁶ 1871 Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti idari bakımdan 27 vilayet ve 12 sancağa bölünmüştü. Rumeli’deki topraklarında 10 vilayet 44 sancak, Anadolu’da 16 vilayet ve 74 sancak, Kuzey Afrika’da ise 1 vilayet 5 sancak bulunuyordu.⁹⁷ Bu düzenlemenin ardından tutulan kayıtlarda ve 1872-1873 tarihli Tuna Vilayeti Salnamesine göre de Köstendil’de 16 cami, 16 tekke, 3 medrese ve 4 kilise mevcuttu.⁹⁸ 1874 yılına ait Tuna Vilayeti Salnamesinde Köstendil’e bağlı 173 köy bulunuyordu.⁹⁹ Bu köylerin yarısı en çok 50 hanelik köylerdi.¹⁰⁰ 1878 öncesinde ise Köstendil’de 1.651 dükkân, han, hamam, mağaza ve değirmen, 37 cami ve mescit, 33 kilise ve havra, 4 medrese ve ıslahhane, 22 İslam mektebi, 14 gayr-i Müslim mektebi, 8 hükümet konağı ve miri müsakkafat ve 76 muhtelif müsakkafat vardı.¹⁰¹

Köstendil’e ait nüfusa bakıldığında toplam nüfus 1874 salnamesine göre 33.909’dur. Ancak bu rakam sadece erkek nüfusa aittir. 1874 yılında 1864’e bakarak %12’nin üzerinde bir artış görünmektedir. Fakat hane sayısı 1874 yılında 1864’e göre %50’nin üzerinde bir artış göstermektedir.¹⁰² Köstendil kazasının nüfus ve gruplaşmasına ayrıntılı olarak bakıldığında 170 köy, 9.985 hane ve köyde hane ortalaması da 58,7’dir. İslam nüfus 2.571, Bulgar nüfus 29.314, göçmen 125, kıptiyan Müslim 184, kıptiyan gayr-i Müslim 315 ve toplam nüfus 32.529’dur.¹⁰³

Nüfus olarak bölgenin genel durumuna bakıldığında ise Berlin Antlaşması öncesinde (Mayıs 1878) Osmanlı Devleti tarafından Rus diplomatı Teplouv’un istatistikî incelemesine göre hazırlanan tabloda, Tuna ve Edirne vilayetlerindeki etnik duruma bakılırsa; Bulgarların sayısı 1.633.695, Bulgar olmayanlar ise 2.132.254’tü.¹⁰⁴ Sadece Tuna Vilayeti’nin 6 merkezinde 600.000 Türk bulunmaktaydı.¹⁰⁵

⁹⁴ Slavka Draganova, *Tuna Vilayeti’nin Köy Nüfusu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 103-104; 113.

⁹⁵ Slavka Draganova, a.g.e., s. 161-165.

⁹⁶ Aşkın Koyuncu, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, *OTAM*, Sayı: 20, 2006, s. 209.

⁹⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.m., s. 89-103.

⁹⁸ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 211.

⁹⁹ Slavka Draganova, a.g.e., s. 2.

¹⁰⁰ Slavka Draganova, a.g.e., s. 20.

¹⁰¹ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 212.

¹⁰² Slavka Draganova, a.g.e., s. 17-19.

¹⁰³ Slavka Draganova, a.g.e., s. 34.

¹⁰⁴ Ahmet Akgün, a.g.m., s. 2.

¹⁰⁵ Erhan Vatanserver, a.g.m., s. 31-32.

Osmanlı Devleti 1876 yılında önemli bir değişiklik yaşadı ve Meşrutî yönetime geçti. Bu yönetim gereği olarak da meclis ve seçim Osmanlı siyasi hayatında önem kazandı. 1876'da yapılan ilk seçimlerle Köstendil Kazası'nın da dâhil olduğu Sofya Vilayeti'nden 2 Müslim 2 Gayr-i Müslim vekil seçildi.¹⁰⁶ Kanun-i Esasî'nin ilanı münasebetiyle de Köstendil Kazası'nın umumi teşekkür mazbatası (Bkz. EK 5) gönderildi (3 Ocak 1877).¹⁰⁷ Ancak Meşrutî yönetim Osmanlı Devleti'nde çok fazla devam edemedi. Sebebi ise Rusya ile başlayan savaştı.

2. Osmanlı-Rus Harbi ve Köstendil

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki varlığına en büyük darbe 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile oldu. Savaş ortamını hazırlayan gelişmeler ise ilk olarak Hersek'te başladı. 1875 Haziranında Hersek'e bağlı Nevesin kazası Hristiyanlarından 160 kişinin, ağnam vergisi vermemek için Karadağ'a sığınmaları ve Karadağ Prensi'nin de işin içine Rusya'yı sokması, Hersek ayaklanmasını kısa sürede bir Avrupa sorunu haline getirdi. Hersek ayaklanması çabucak genişledi. Ardından Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Bulgaristan gibi yerlerde büyük bir heyecana sebep oldu.¹⁰⁸ Temmuz 1875'te Bosna ve Hersek'te ayaklanma başladı. Oradan Bulgaristan'a sıçradı ve ayaklanmanın Osmanlı başıbozuk kuvvetleri tarafından bastırılması bütün Avrupa'da zulüm feryatlarına yol açtı.¹⁰⁹ Bir süre sonra da İstanbul'a kadar uzanan müstakil bir Bulgaristan'ın kurulması için Filibe'den başlamak ve sonra bütün kasabalara sirayet etmek üzere Mayıs 1876'da yeni bir isyan tertip edildi.¹¹⁰ 1876 Bulgar İsyanı, Otluk Köyü ve Pazarcık havalisindeki Bulgarların, Türk evlerini yakmaları ve halkı katletmeleriyle çıkmıştı. İsyan sırasında da Mahmud Nedim Paşa olayları önlemede yetersiz kalacaktı.¹¹¹

Osmanlı Devleti'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na girmesinde Rusya'nın Balkanlar ve Bulgaristan üzerinde kendi lehine de sayılabilecek kararları büyük devletlerle birlikte İstanbul Konferansı'nda (23 Aralık 1876) kabul ettirmek istemesi önemli bir faktör oldu. Osmanlı Devleti bu nedenle 19 Ocak 1877 tarihinde iktidarda bulunan ve bulunmayan bütün devlet ricali ile Osmanlı İmparatorluğu dâhilindeki dini cemaatlerin reislerinden oluşan Meclis-i Umumi, Avrupa büyük devletlerinin sunduğu teklifi reddetti.¹¹² Bunun üzerine de Rusya, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etti.¹¹³ Ruslar, Bulgaristan'ı desteklemiş ve Bulgar devletinin kurulmasını sağlayarak, 1877-1878 yıllarında büyük Rus-Türk savaşını başlatmışlardı.¹¹⁴ Savaşın amacı da, Balkanlar'da kendi ayakları üzerinde durabilecek bağımsız bir Slav devletinin kurulmasıydı.¹¹⁵

Savaşın çıkması üzerine Sırbistan ve Karadağ da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katıldı. Yunanistan da, Osmanlı Devleti'nin bu sıkışık ve zor durumundan yararlanıp, toprak ele geçirmek için Rusya'nın yanında savaşa katılmak istediye de, İngiltere'nin baskısı üzerine yerinden kımıldayamadı.¹¹⁶

¹⁰⁶ Yılmaz Kızıltan, "I. Meşrutîyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı", Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006, s. 263.

¹⁰⁷ BOA. Y.EE. 69/13.

¹⁰⁸ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 494.

¹⁰⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s. 158.

¹¹⁰ Enver Ziya Karal, 1995, a.g.e., s. 97.

¹¹¹ Turgut Subaşı, a.g.m., s. 774.

¹¹² Osman Köse, a.g.m., s. 265-267.

¹¹³ Osman Köse, a.g.m., s. 268.

¹¹⁴ Muzaffer Tufay, "Türkler, Ruslar ve Bulgarlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 1988, s. 210.

¹¹⁵ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 204.

¹¹⁶ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 518.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı ordularının çekilmesiyle birçok şehirde olduğu gibi Köstendil’de de Bulgarlar tekke semahanesini yağma ve tahrip ettiler.¹¹⁷ Savaştan önce 16 cami, 3 medrese, 18 tekke bulunan Köstendil’de 1900 başlarında 2 cami (Feridun Ahmed Camisi ile Cami-i Kebir/Fatih Camisi) ancak ayakta kalabilmişti. Köstendil belediyesi 1906’da Murad Çelebi Dergâhı’nı ve müştemilatını tanzim planı gereği yıktı, ayrıca tesviye-i tarik sebebiyle sadece bir adet vakıf dükkânı ve kütüphanesi kalmış olan Cami-i Kebir’in iç kapısına kadar yıkılmasına karar verdi. Ancak yıkım Babîâli tarafından önlendi.¹¹⁸ Ne var ki bu yıkım uzun süre devam etti. Tanzim planları adı altında Köstendil’de Osmanlı’dan kalma birçok eski yapı ortadan kalktı.¹¹⁹

Savaşın bitmesi ile birlikte Köstendil’de birçok Müslüman zor durumda kaldı. Köstendil ahalisi tarafından 11 Nisan 1880 tarihinde çekilen telgrafta mallarının gasp edildiği, uydurma davalarla karşı karşıya kaldıkları belirtiliyor ve halk kendilerinin bu zulümden kurtarılmasını istiyordu.¹²⁰ 10 Kasım 1884’te de Seyid Mehmed Hayri, tapulu arazisinin, Köstendil’deki çiftliklere mahsus komisyon reisi İkonof’un yalancı şahitler tedarik ederek gasp ettiğini bildiriyordu.¹²¹ Köstendilliler mallarına haksız yere el konulması üzerine durumu, 14 Kasım 1880’de bir arzuhalle Başvekâlete bildirdiler.¹²² 24 Kasım 1884’te Vidin’den Osmanlı Beyzade müvekkili Hacı Ömer’in arazisini, Köstendil’deki çiftliklere mahsus komisyonun gasp ettiği Osmanlı komiserine şikâyet edildi.¹²³ Savaşın bitmesi ile birlikte Müslüman ahalinin mallarına çeşitli bahanelerle el konulması artık olağan bir durum haline almıştı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Berlin Antlaşması ile özerk bir statüye kavuşan Bulgar Prenslığı, bu tarihten itibaren Rusya’nın Balkanlar’daki uydusu konumuna geldi.¹²⁴ Bulgaristan’da Osmanlı askeri bulunmayacak ve milisler teşkil edilinceye kadar (takriben iki yıl) Rus kıtaları Bulgaristan’da kalacaktı.¹²⁵ Köstendil de bu antlaşma ile fiilen Osmanlı topraklarından çıkıyordu. Bundan böyle idare artık Bulgar Prenslığı’nin eline geçmişti.

Berlin Antlaşması’na göre, Osmanlı hâkimiyetine bağlı olarak kurulan Bulgaristan Emareti’ndeki Türk unsurun hukuku antlaşmanın 4. maddesi ile garanti altına alınmıştı. Buna göre Bulgaristan Emareti idaresi Bulgaristan’daki meskûn Türk, Rum, Rumen ve sair toplulukların menfaat ve hukuklarını garanti altına almış oluyordu. 5. maddede ise ülkede din ve mezhep ayrılığı yapılamayacağı, farklı din ve mezhepten olanların da Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklardan yararlanacağı, istediği sanatı ve mesleği seçebileceği, devlet memuriyetine girebileceği belirtiliyordu.¹²⁶ Berlin Antlaşmasınının 12. maddesi Bulgaristan’da yaşayan Türklerin taşınmazlarıyla ilgiliydi. Bu maddeye göre Türkler Bulgaristan’dan göç etmiş veya ayrılmış olsalar bile geride bıraktıkları mülklerini koruyabileceklerdi.

¹¹⁷ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 213.

¹¹⁸ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 232.

¹¹⁹ Aşkın Koyuncu, a.g.m., s. 217.

¹²⁰ Osman Köse, a.g.m., s. 289.

¹²¹ BOA. HR. SYS. 306/259.

¹²² BOA. HR. SYS. 305/106.

¹²³ BOA. HR. SYS. 306/276.

¹²⁴ Kader Özlem, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Soysa Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1/ 2, 2008, s. 345.

¹²⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 1 Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 1.

¹²⁶ Hamza Eroğlu, “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 28.

Bulgaristan'dan göç etmiş olan Türklerin mallarına Bulgaristan Devleti el koyamayacaktı.¹²⁷ Berlin Antlaşması'yla Balkan Müslümanları önceleri yönetici yetkeyle bağlı bir topluluk iken bundan sonra statülerinin azınlık durumuna dönüştürülmesi de yasal hale geldi.¹²⁸

Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak 1878 yılında Bulgar Prenslığı kurulduğu sırada 3 milyonluk nüfusun yarısını Türkler oluşturmaktaydı.¹²⁹ Bulgaristan ise bilerek Müslüman nüfusun sayısının az olduğunu ileri sürüyordu. Bulgaristan'ın ilk yaptığı 1881 seçiminde 527.284; 1888 seçiminde ise 480.593 Müslüman olduğu belirtilmişti.¹³⁰ Ne var ki 1881 seçimi Kuzeydoğu Bulgaristan'da (Eskicuma, Pravadi, Razgrad, Rusçuk, Silistre, Şumnu) hala Türklerin üçte iki çoğunlukta olduğunu gösteriyordu.¹³¹

Savaşın sonuna doğru İngilizlerin tespitlerinde ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki nüfusunu ve milletlerine göre dağılımlarını gösteren tabloda Köstendil'in nüfusu 88.000 ve bunun 50.000'i Bulgar 38.000'i de Bulgar olmayan diğer milletler şeklinde gösterilmiştir.¹³² Genel olarak bakıldığında ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesi Tuna ve Edirne Vilayetleri'nde yaşayan Müslüman nüfus toplam 1.5 milyon civarındaydı. Savaş sırasında 1.253.000 kişi muhacir durumuna düşmüştü. Bu savaşta 261.937 kişi yani eski nüfusun %17'si katledilmiş veya sürgünler sırasında ölmüştü.¹³³ Karpat da 1878-1918 arasında 1.5 milyon insanın Balkanlar'ı terk ettiğini belirtiyordu.¹³⁴

Berlin Antlaşması'na göre Bulgaristan bağımsız değildi. Ayastefanos'ta olduğu gibi, Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı özerk bir prenslik oluyordu. Bir Hristiyan hükümeti ve milli askeri olacaktı. Bulgaristan'da Osmanlı askeri bulunmayacaktı. Bulgaristan prensini halk seçecek, fakat büyük devletlerin hükümdar ailelerinden hiç kimse Bulgaristan prensliğine seçilemeyecekti. Doğu Rumeli, özerk bir "eyalet" olacak, Hristiyan bir valisi bulunacak ve siyasal ve askeri bakımdan Osmanlı egemenliği altında kalacaktı. Doğu Rumeli valisi, Osmanlı Devleti tarafından, devletin onayı ile atanacaktı. İç veya dış tehlike karşısında kaldığında, vali, Osmanlı askerlerinin yardımını isteyebilecekti. Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle imzaladığı bütün anlaşma ve antlaşmalar Doğu Rumeli'de de yürürlükte olacaktı.¹³⁵

Köstendil'de savaşın sonlarına doğru Bulgarların fenalıkları artmıştır. Artan fenalıklar Sofya Mutasarrıfı Veysi Paşa tarafından Babıâli'ye bildirilmiştir (1878).¹³⁶ 2 Şubat 1880'de Bulgarların, göç etmeye zorlanan Müslümanlara kötü davrandıkları ve yollarda kendilerine zorluklar çıkardıklarına dair bir kayıt da İngiliz elçisi Sir Henry Layard tarafından tespit edilmişti.¹³⁷ Ayrıca savaş sonrasında tekrar Köstendil'e dönmek isteyen göçmenlere Köstendil'deki memurlar zorluk çıkarıyorlardı.¹³⁸ Yine halk da perişan bir durumdaydı. Köstendil ahalisinin askerlik hususundaki yükümlülükleri gündeme gelince bu noktada ahali

¹²⁷ Erhan Vatanserver, a.g.m., s. 42.

¹²⁸ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 283.

¹²⁹ Erhan Vatanserver, a.g.m., s. 8.

¹³⁰ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 338.

¹³¹ Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 49.

¹³² FO 881/3574.

¹³³ H. Yıldırım Aġanođlu, a.g.m., s. 35.

¹³⁴ Kemal H. Karpat, a.g.e., s. 298.

¹³⁵ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s. 526.

¹³⁶ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri Belgeler*, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 265.

¹³⁷ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 55-56.

¹³⁸ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 254.

Sofya’da Nihat Paşa’ya durumlarının kötü olduğunu ve bir müddet asker göndermekten muaf tutulmak istediklerini bildirmişlerdir.¹³⁹

Savaşın bitmesinden sonra ise Bulgarların fenalıkları en üst noktaya çıkmış ve bölgeden sorumlu olan Nihat Paşa Köstendil’e gerekli tedbirlerin alınması için uyarılar göndermiştir (Mart 1885).¹⁴⁰ Bu dönemde eşkıya çetelerinin Köstendil ve çevresinde toplanarak buradan Osmanlı arazisine saldırdıkları görülecekti.¹⁴¹ Yine Nihat Paşa bölgeden Osmanlı Devleti hudutlarına karşı oluşturulan eşkıya çetelerini takibe almış ve bunlar dağda pusuya düşürülerek 30’u telef olmuştur. Eşkıya takibinde halkın önemli yardımları olmuş ve gönüllülerle başka çeteler üzerine de gidilmiştir (Haziran 1885).¹⁴² Bu dönemde Köstendil eşkıya çetelerinin yoğun olarak topladıkları yerlerden biri haline gelmiş ve sık sık Osmanlı arazisine buradan tacizler yapılmıştır. Tüm bu durumlar ise Müslüman ahalinin göç etmesinde etkili olmuştur. Hudut sorunları giderek büyüyünce Şarkî Rumeli Vilayeti’nin Bulgaristan ile birleşmesiyle bölgede cereyan eden olaylar ve meydana gelen yeni durumu görüşmek üzere 5 Nisan 1886’da İstanbul Konferansı toplandı. Buna göre de Kırcaali ve Rodop çevresi Osmanlı hâkimiyeti altına girdi.¹⁴³ Ancak Köstendil ve çevresindeki Bulgar çetelerinin faaliyetleri devam etti.

XIX. ve XX. yüzyılda Rus istilaları ve yeni milli Balkan devletlerinin baskı ve hatta etnik arındırma hareketleriyle Müslümanların ortadan kaldırılması gerçekleştirilmek istenmiştir. Bunun sonuncu yüz binlerce Müslüman ya soykırıma kurban gitmiş yahut Türkiye’ye muhacir olarak kaçmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁴ Bulgar ve Rus zulüm ve tecavüzleri, yarım milyon kadar Türk’ün yurtlarını ve yuvalarını bırakarak, Doğu Rumeli, İstanbul ve Rodop dağlarına göç etmelerine ve buradaki nüfusun önemli ölçüde artmasına neden olmuştur.¹⁴⁵ Bu yeni dönemde 1876-96 yılları arasında kayda geçen muhacir sayısı 1.221.854’dir. Bunların 844.854’ü İstanbul yolu ile 377.000’i İstanbul’a uğramaksızın iskân mahallerine gitmişlerdir.¹⁴⁶ Ancak aynı dönemde Osmanlı Devleti’nin, Türk ve Müslüman olmayan ahalinin sorunları ile ilgilendiği görülmektedir. Buna örnek olarak Köstendil ve Sofya arasındaki demiryolu inşaatından dolayı alacaklı duruma düşen Dimitri, Atnaş ve Kroz’un durumları (Bkz. EK 6) gösterilebilir (Ocak 1887).¹⁴⁷

II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra Bulgaristan bağımsız bir devlet olduğunu bildirmiştir. 3 Ekim 1908’de tam bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan yönetiminin başına Çar unvanını alan Prens Ferdinand geçmiş ve Tırnova yeni idarenin başkenti olarak benimsenmiştir.¹⁴⁸ Artık Köstendil şehri de bağımsız Bulgaristan’ın bir şehri olmuştur. Bulgaristan’ın bağımsız olması ile birlikte Osmanlı Devleti’nin izlerini taşıyan birçok şehir de Bulgaristan idaresine geçmiştir. Bugün Bulgaristan’daki kasabalardan; Yenipazar, Eskicuma, Osmanpazarı, Rusçuk, Servi, Lom, Kızanlık, Yeniçağra, Çırpa, Tatarpazarcığı, Karlova,

¹³⁹ Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 311.

¹⁴⁰ BOA. HR.TO. 383/32.

¹⁴¹ BOA. HR.TO. 383/35;383/36.

¹⁴² BOA. HR. TO. 383/44.

¹⁴³ Abdürrahim Dede, *Balkanlar’a Türk İstiklal Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul, 1978, s. 29-30.

¹⁴⁴ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, Prizren, 2005, s. 34.

¹⁴⁵ Erhan Vatansver, a.g.m., s. 53.

¹⁴⁶ Gülfettin Çelik, “Osmanlı Türkiye’sine XIX. yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, s. 118-119.

¹⁴⁷ BOA. MV. 15/46.

¹⁴⁸ M. Metin Hülagü, a.g.m., s. 1.

Sarımbeyli, İhtirman, Köstendil, Cumaibalâ, Eğripalanga, Kırcaali, Eğridere, Dandere, Koşukavak, Mestanlı, Cisri Mustafa Paşa kasabaları hep Türk yapısıdır (Yalçın, 2009: 43).¹⁴⁹

Sonuç

Köstendil, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a yerleşmesi ile birlikte Osmanlı'nın en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Bosna ve Arnavutluk topraklarına geçiş yolu üzerinde olması şehrin önemini arttırmış ve burada Osmanlı Devleti'ne ait önemli izler ve tarihi yapılar yapılarak şehrin gelişmesine katkıda bulunulmuştur. Ancak XIX. yüzyıl öncesinde uzun süren savaşlar ve idari yapıda meydana gelen bozukluklar tüm Balkanlar gibi Köstendil'i de etkilemiştir. Bir süre sonra da Köstendil ve çevresi eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Buna rağmen şehir stratejik önemini sürdürmeye devam etmiştir.

Rusya'nın Balkanlar'da yayılma ve nüfuz kurma isteği Bulgarlar üzerinde etkili olmuştur. Rusya'nın politikaları Köstendil'de bulunan Bulgarları da etkilemiş ve bölgede eşkıyalık faaliyetlerinde bir artış yaşanmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti ve Rusya arasında meydana gelen savaşlarda ise Bulgar çeteleri, halk üzerinde baskı ve zulüm yapmaya başlamışlardır. Kaybedilen savaşlar ve ortaya çıkan ağır yenilgi koşulları ise Köstendil ve çevresinde eşkıya sayısının artmasına, aynı zamanda onların daha cüretkâr olmalarına neden olmuştur. Bu durum Köstendil'deki birçok Osmanlı eserin de tahrip edilmesine de neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, Köstendil de dâhil olmak üzere bölgede elinden geldiğince asayişin sağlanması için gayret göstermiştir. Ancak tüm gayretleri 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında heba olmuştur. Ortaya çıkan sonuç ise Köstendil gibi birçok şehirde yaşayan Müslümanların mallarına el konulması, yerinden yurdundan olmaları hatta hayatlarını kaybetmeleridir. Yüz binlerce insan muhacir durumuna düşmüştür. Ne var ki Osmanlı Devleti'nin tüm bu yüzyıl boyunca bölgeyi düzene sokmak için gayretleri devam etmiş olmasına rağmen, uluslararası koşulların da aleyhine olması nedeniyle bütün çabaları boşa gitmiştir. Bu çalışma da genel hatları ile Balkanlar ve Köstendil'in yaşadığı acı dolu XIX. yüzyıl tecrübesini ortaya koymaya çalışmıştır. Maalesef XIX. yüzyıl, Balkanlar'da derin izler bırakmış ve hala zihinlerden çıkmayan felaketlere sebep olmuştur.

¹⁴⁹ Emruhan Yalçın, "Türk-Bulgar Ortak Kültürü" *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 2009, s. 43.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

A.MKT 14/24 (1260 C 25);
A.MKT.MHM. 5A/58 (1264 Ca 24);
A.MKT. NZD. 89/34 (1269 Z 03);
C.AS. 1141/50691 (1241 S 29);
C.DH. 128/6379 (1217 R 29); 259/12945 (1256 L 29); 315/15717 (1216 Ca 29);
C.İKTS. 24/1179 (1255 Z 29);
C.ML. 106/4668 (1249 Za 29);
HAT. 64/2792 (1214 Ş 23); 51/2376İ (1215 Z 11); 48/2308C (1218 Z 29); 170/7289 (1219 M 07); 38/1939 (1219 S 11); 68/2907 (1219 S 20); 69/2927F (1219 R 23); 80/3328 (1219 Ra 18); 244/13752 (1237 L 19); 277/16301 (1237 Z 29); 1260/48759 (1238 Z 29); 290/17353 (1241 Z 29); 311/18383 (1241 Z 29); 437/22085A (1245 C 06); 406/21192 (1246 Z 13); 312/18465 (1253 Z 29);
HR.TO. 362/60 (1889 08 22); 383/32 (1885 03 07); (1885 04 09) 383/35; (1885 04 13) 383/36; 383/44 (1885 06 15);
HRT.(206/1);
İ.DH. 151/7846 (1263 B 30); 216/12653 (1266 B 19); 294/18537 (1270 C 12); 365/24165 (1273 Ca 14); 445/29420 (1276 Ra 29); 453/30017 (1276 Za 15);
İ.HR. 162/8686 (1275 R 19);
İ.MMS. 24/1056 (1278 Ş 04);
İ.MVL. 369/16213 (1273 Ş 10);
MV. 15/46 (1304 R 06);

İngiliz Arşivleri (National Archives)

FO (881/3574) (Populations of European Turkey)
MFQ (1/10)
MPHH (1/411)
MPK (1/434); (1/482)

AĞANOĞLU, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

AKGÜN, Ahmet, "Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Bir Risale", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2005.

ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

ARSLAN, Sezer, "Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri ve Osmanlı Devleti'nde İskânları", *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

AYDIN, Mithat, *Balkanlar'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt 1 Kısım 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

BİTİS, Alexander, “1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”, Çev. Nasuh Uslu, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

BOZLAK, Yasemin, “XIX. Yüzyılda Edirne Sancağı'nın Demografik Yapısı ve İskân Siyaseti”, *Yüksek Lisans Tezi*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2008.

CASTELLAN, George, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, Çev., Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1993.

ÇELİK, Gülfettin, “Osmanlı Türkiye'sine XIX. yüzyıl Sonlarında Yapılan Göçlerin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Tahlili”, *Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996.

DARKOT, Besim, “Balkan”, *İA.*, Cilt 2, Devlet Kitapları, 1997.

DEDE, Abdürrahim, *Balkanlar'a Türk İstiklal Hareketleri*, Türk Dünyası Yayınları, İstanbul, 1978.

DRAGANOVA, Slavka, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

EREN, Hasan, “Bulgarlar ve Türk Dili”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

EROĞLU, Hamza, “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu”, *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, *Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri ile Balkanlar-Türkiye Otoyol Projesi*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.

HÜLAGÜ, M. Metin, “1897 Osmanlı-Bulgar İttifakı”, *Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN Armağanı*, İstanbul, 2005.

<http://www.nsi.bg/otrasalen.php>

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992.

İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, Prizren, 2005.

İPEK, Nedim, “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı”, *Türkler*, Cilt 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

İSEN, Mustafa, *Bulgaristan'da Osmanlı Mirası*, A Turizm Yayınları, İstanbul, 2005.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- KARASU, Cezmi, “XIX. Yüzyılda Eflak ve Boğdan’daki Rus İşgalleri”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.
- KARPAT, Kemal H., *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- KIZILTAN, Yılmaz, “I. Meşrutiyetin İlanı ve İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı”, Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 2006.
- KOYUNCU, Aşkın, “Bulgaristan’da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878-1908)”, *OTAM*, Sayı: 20, 2006.
- KÖSE, Osman, “Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)”, *Turkish Studies*, Vol. 1/ 2, 2006.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- OVALIOĞLU, İlhan, *Osmanlı Mimarisi*, Çamlıca, İstanbul, 2009.
- ÖZLEM, Kader, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Uluslararası Soysa Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1/ 2, 2008.
- SANCAKTAR, Caner, “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 2011.
- SEYFELİ, Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2, Ankara, 2011.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilayet Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5 Sayı 2, Mart 1996.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5 Sayı 5, Eylül 1996.
- SHAW, Stanford J., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.
- SÖĞÜTLÜ, İlyas, “Türk Modernleşmesi Sürecinde Mithat Paşa”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 2010.
- SUBAŞI, Turgut, “Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.
- ŞAHİN, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

ŞİMŞİR, Bilal N., “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara, 1992.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

TUFAY, Muzaffer, “Türkler, Ruslar ve Bulgarlar”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 1988.

TURAN, Fettah, “Tarihsel Süreç İçerisinde Balkanlar’daki Hayat Seyri”, *1. Uluslararası Balkanlar’da Tarih ve Kültür Kongresi*, Kongre Koordinatörleri: Recai Coşkun-Sedat Kuqı, Kosova-Piriştina, 2009.

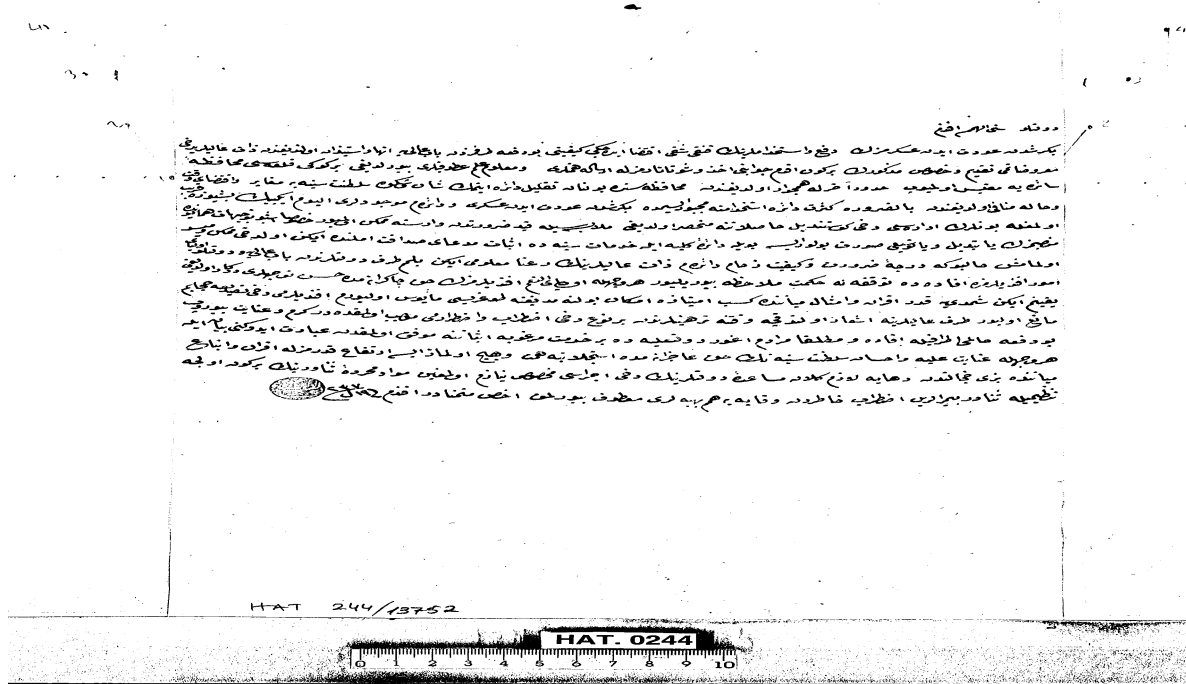
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Midhat Paşa ve Taif Mahkûmları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

VATANSEVER, Erhan, “Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı” *Yüksek Lisans Tezi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

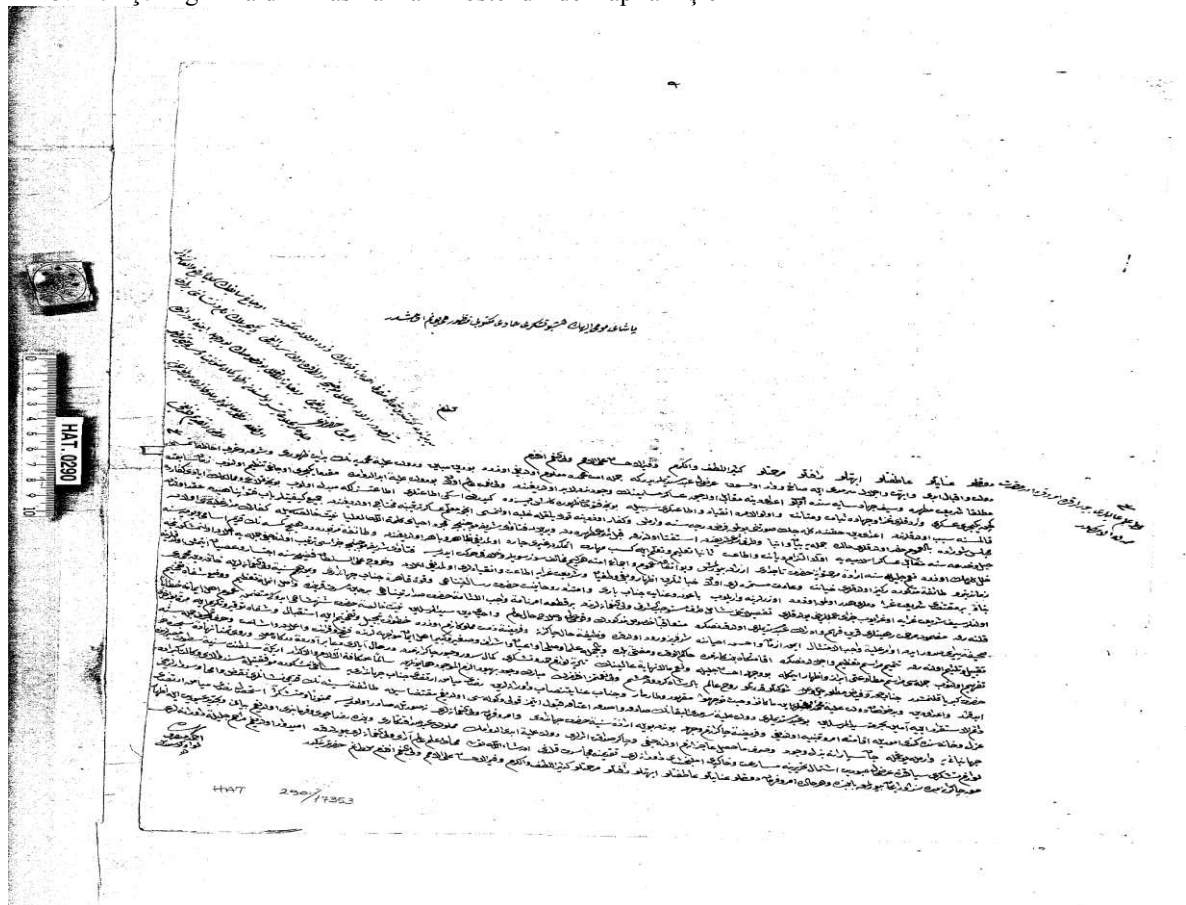
YALÇIN, Emruhan, “Türk-Bulgar Ortak Kültürü” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara, 2009.

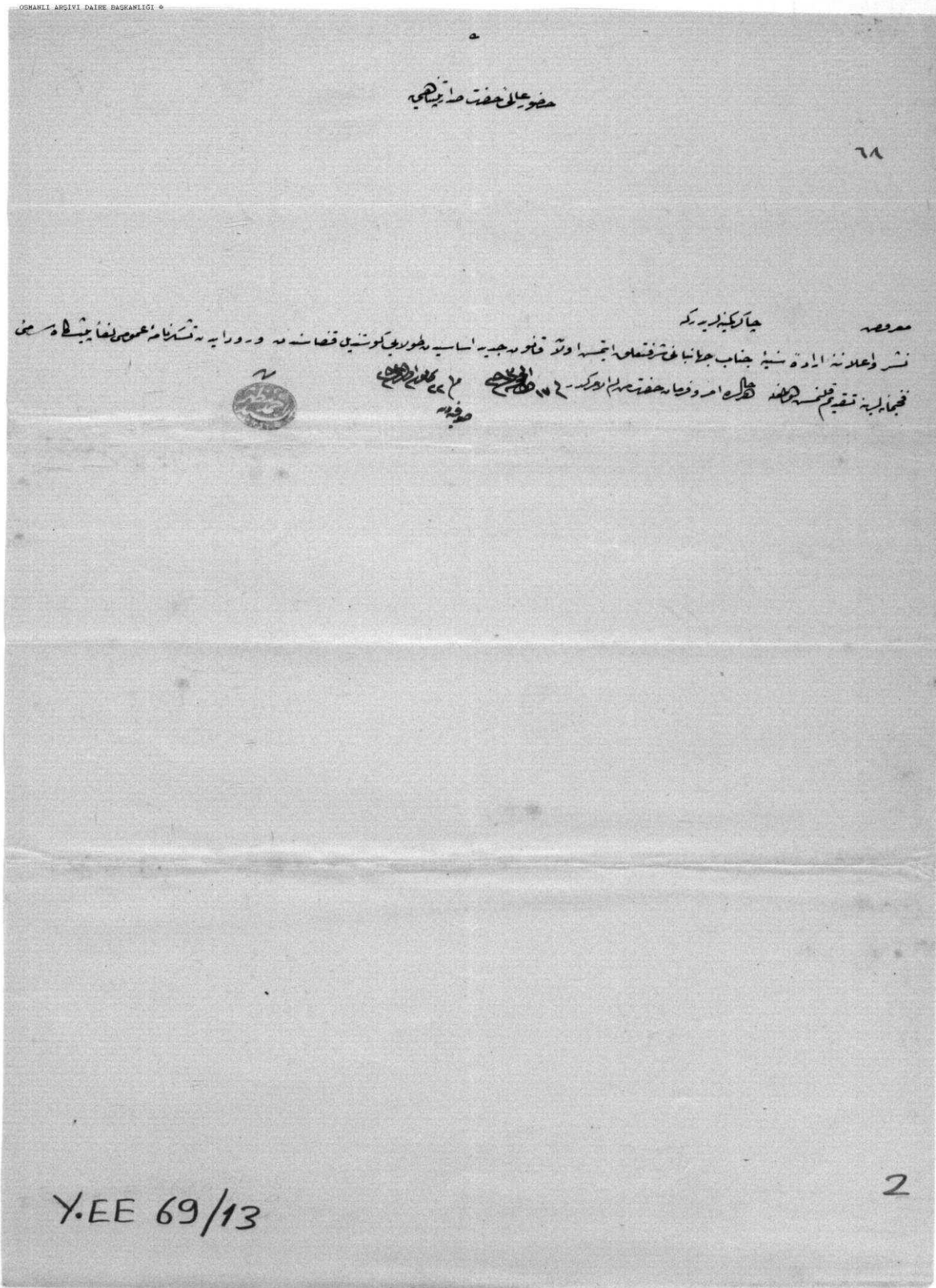
YALÇINKAYA, Alaaddin, “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, *Türkler*, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ed. Hasan Cemal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara, 2002.

EK 2: Yergöğü Kalesi'nin Muhafazası İçin Köstendil Gelirlerine Dikkat Edilmesi Hususunda

EK 3: Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Köstendil'de Yapılan İşler

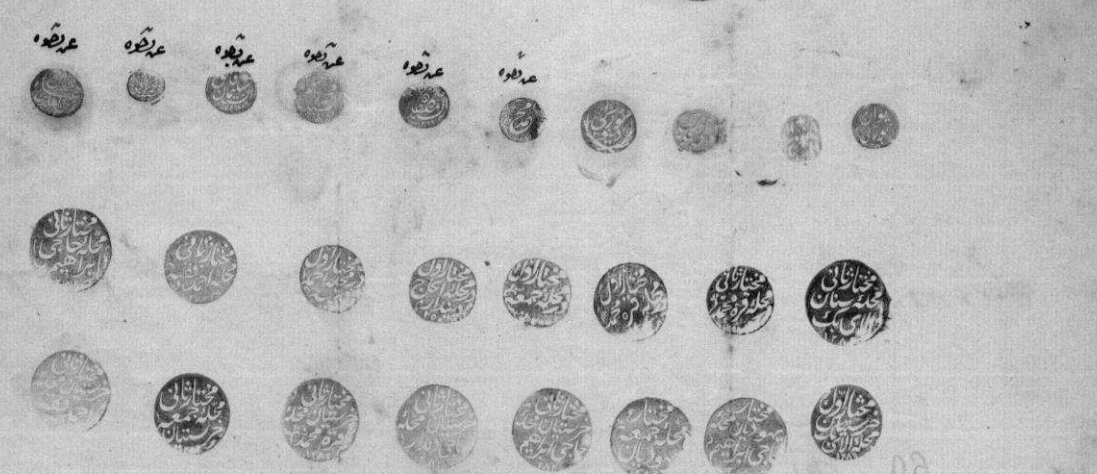

Y.EE.00069

پنجاه نمانه کلاه سیه جناب دولتی

اصلاحیه جدیده عقده شریفیه عاطفته انرا اولاد خطا هویه مینت مقوده جناب خلافتنا هیئت اعلیٰ دایره شرفیه اولاد نغرافانه سیه کمال تعظیم اید راهبری قهر و مهارت
بنگاه مزار اولاد جدید حاضر بنیادین حاله حکومت مرکزین قرآنیه رجال عدلته اشتغال مجید اعلیٰ دایره ساعه قفسه دستوفیه نایق نظاره اولادین عدالته سینه جناب جلال بنامیده تشکر
و سینه اولادین جلالت عیون مقروضه مملوکانه اولاد دود خیر نمود مقروضه ظل الامری نگار بنگار ایضا در ایصال بارگاه جناب کبریا قفسه اولادین عقده سینه اجتهاد خفیه اولادین
ارزویه عقده سینه الکبریٰ دی الحکمیه

Y.EE 69/13

Y.EE.00069

EK 6: Sofya Köstendil Arası Demiryolu İçin Alacaklı Olanların Durumu

2
66

بحسب وكلاء عدلنا تم تعيينه في سنة ١٣٤١

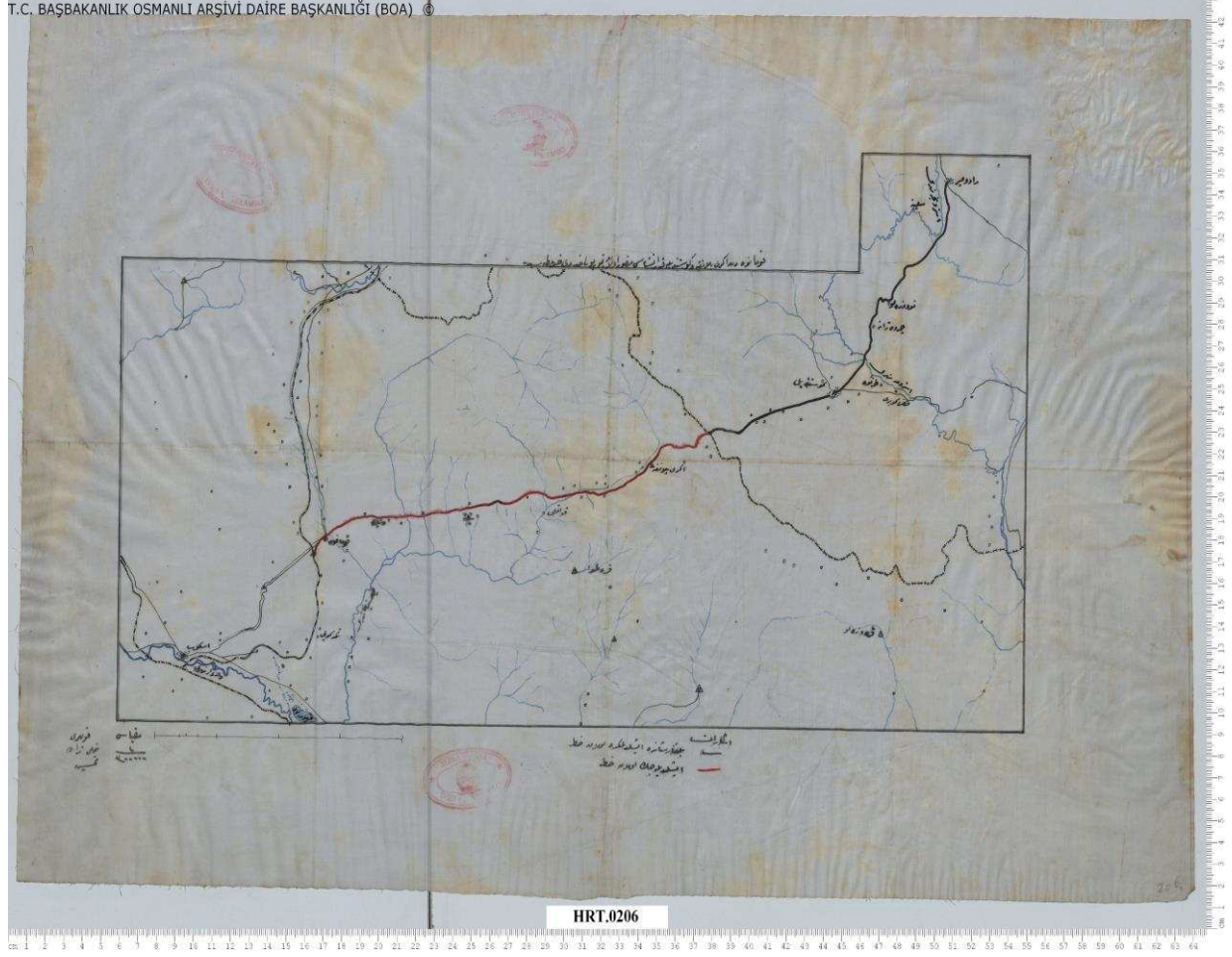
عدد	<u>ماتر بوظه ذوات قدامك اسبسي</u>	رقم	١٣٤١
ملاك		تاريخ	
رقم		رقم	
١٣٤١			
<p>ماتر بوظه ذوات قدامك اسبسي و كلاً من وكلاء عدلنا تم تعيينه في سنة ١٣٤١</p>			
نوع	عدد	ارزاد اسبسي	تاريخ اسبسي
١	٦٨٤	١٣٤١	١٣٤١
<u>ماتر بوظه ذوات</u>			
<p>ماتر بوظه ذوات قدامك اسبسي و كلاً من وكلاء عدلنا تم تعيينه في سنة ١٣٤١</p>			
ذات			
<p>ماتر بوظه ذوات قدامك اسبسي و كلاً من وكلاء عدلنا تم تعيينه في سنة ١٣٤١</p>			
سنة	اسم	اسم	اسم
١٣٤١	سبسي	سبسي	سبسي

MV.00015

EK 7: Köstendil'den Geçen Demiryolu (BOA. HRT_h_206/1)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

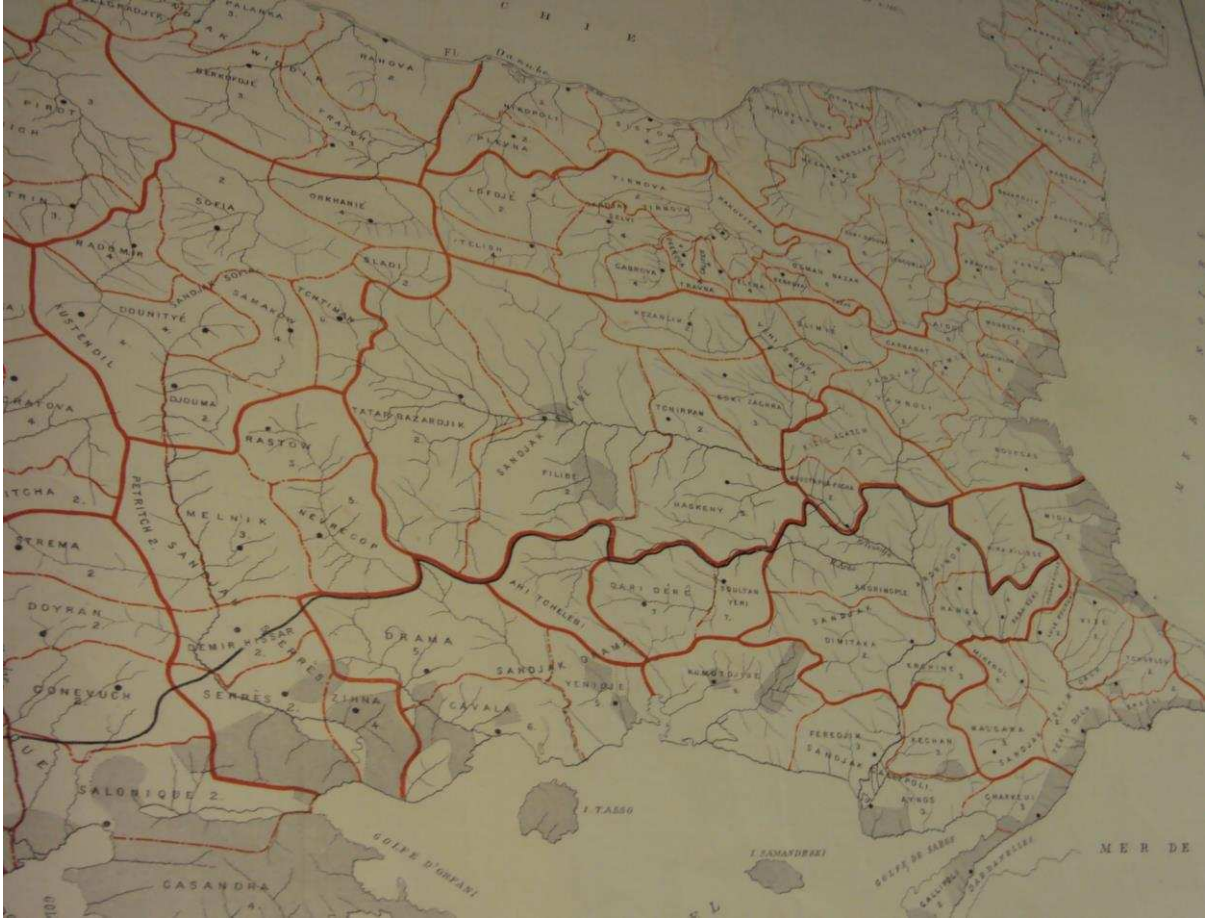
EK 8: XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bulgaristan ve Köstendil (MPHH 1/411)

EK 9: Sofya'ya Doğru Yapılmakta Olan Demiryolu ve Köstendil (MPK 1/482)

EK 10: 1877'de Sofya Sancağı ve Köstendil Kazası (MPK 1434)

EK 11: Balkan  lkelerinin Merkezinde Köstendil'in Konumu (MFQ 1/10)

